

Iz tujih knjig in revij

Narodnostno pravo stare Avstrije

Akoravno so ententni politiki med svetovno vojno zatrjevali, da se bojujejo za svobodo vseh zatiranih narodov in akoravno so bile prve podlage za mirovna pogajanja Wilsonove točke, med katerimi ni bila zadnja ona o samoodločbi narodov, je ostal nacionalni problem v Evropi vendarle nerešen, še več, poostril se je. Po razpadu habsburške monarhije so nastale nasledstvene — nacionalne — države, ki imajo v svojih mejah močne tuje-roodne manjšine. A ne samo v nasledstvenih, skoraj v vseh evropskih državah živijo narodne manjšine, ki so se po vojni še pomnožile, kot n. pr. v Italiji, kjer so prišle k predvojnim beneškim in rezijanskim Slovencem nove, močnejše slovenske in hrvaške ter nemške skupine. Iz teh dejstev se je poostrilo manjšinsko vprašanje in postalo danes eden najbolj perečih problemov po-vojne Evrope, ki kategorično zahteva svojo rešitev.

Nacionalni princip je v svojem bistvu identičen s pravico samoodločbe narodov, s pravico, da se sme najmanjši narodni kolektiv or-ganizirati kulturno, politično in gospodarsko, to je ustvariti si svojo nacionalno državo. Zgodovinske aspiracije velikih narodov, revindikacije, zahteve po strateških mejah itd., a tudi dej-stvo narodno mešanih okrajev, torej pomanjkanje strogih etnografskih mej, je onemogočilo in onemogočuje izvedbo nacionalnega principa do končne za-željene faze samostojnih kolektivov.

Nasledstvene in druge manjše države so pogodbeno vezane spoštovati in čuvati interese svojih narodnih manjšin. Take določbe je vsebovala že ver-saillska pogodba (za Češkoslovaško in Poljsko), pozneje so jih dopolnile po-godbe, sklenjene v St. Germainu, Trianonu (za Češkoslovaško, Jugoslavijo in Romunijo), v Neuillyju (za Grčijo), v Laussanu (za Turčijo) itd. Zaščito na-rodnih manjšin nadzoruje, odnosno garantira Zveza narodov, a dejstvo, da je vzela Zveza od 338 predloženih pritožb le 21 v razpravo, priča dovolj za problematičnost te garancije. Še bolj dvomljiva postane vrednost teh pogodb, ker velesile v splošnem niso nanje vezane in so ostale zveste svojemu pojmo-vanju totalne nacionalne države, ki ne prizna druge narodnosti kot samo vla-dajočo naciojo, ki so torej istovetile narodnost, državo in naciojo.

To so vzroki, da se je pojavilo manjšinsko vprašanje po vojni v prej nezasluženem obsegu; nastali so manjšinski inštituti, ki skušajo rešiti problem na znanstveni podlagi, in od leta 1925 imamo tudi manjšinske kongrese, ki jih ne vodijo emigranti, temveč predstavniki manjšin, ki živijo na ozemlju one manjšine, katero zastopajo. Rešitev manjšinskega problema je nujna in bo postala iz dneva v dan vedno bolj pereča tudi za velike države, ker negiranje, da živijo v mejah te ali one velesile tuje-rodni elementi, ali nasilna asimila-cija ni nobena rešitev, pač pa dokaz, da se je narodnostna ideja, ki je ku-movala pri rojstvu združene Nemčije in združene Italije, izmaličila v naciona-listični imperializem, ki se sklicuje na revindikacije, zgodovinske pravice, zgodovinske „misijske“, obrambno-zaščitne meje ali — v novejšem času, izrabljajoč gospodarsko-geografske vede, — na geopolitične domislice.

Povsem naravno je, da so si postavili v teh okoliščinah in ob tem živem problemu zgodovinarji vprašanje, kako je rešila ali vsaj skušala rešiti na-

rodnostno vprašanje stara Avstrija, na katere nekdanjem ozemlju je živelo največje število različnih narodov, ako izvzamemo Rusijo. Tako je nastala knjiga „Das Nationalitätenrecht des alten Österreich“,^{*} pri kateri so sodelovali zgodovinarji, sociologi in bivši političnoupadni uradniki stare Avstrije.

Predgovor, ki ga je napisal izdajatelj K. G. Hugelmann, loči dvoje različnih gledanj na delo stare Avstrije. Narodi, ki so dosegli v stari Avstriji „popolno zrelost samosvojega kulturnega življenja“, jo označujejo kot „državno ječo“ in dolžijo Nemce zatiranja. Na drugi strani vidi Hugelmann one, ki trdijo, da je dala stara Avstrija zgled in pobudo vsaj za delno rešitev narodnostnega prava. Na tej drugi strani stoji seveda tudi Hugelmann, ki je napisal ves drugi del knjige: „Nacionalno pravo po ustavi 1867; boj za njega veljavo, razlago in razvoj.“ Hugelmann hoče biti objektivni, in marsikatera njegova sodba priča, da bi se bili vršili narodnostni boji v Avstriji v mnogo mirnejših oblikah, da bi bili sadovi čl. XIX. avstrijske ustave o enakopravnosti narodov mnogo zrelejši, če bi bili razni zakesneli pravičniki, katerih je zdaj med avstrijskimi zgodovinarji že več, povzdignili svoj glas, recimo, vsaj dve desetletji pred svetovno vojno. Popolnoma soglašamo z njim, ko ugotovi, da je močno zaostajal odlok kranjskim glavarstvom o rabi slovenščine za sličnimi naredbami za Galicijo, Češko, Moravsko in Dalmacijo, res je tudi, da se je enakopravnost pri srednjih šolah še manj striktno izvajala, in da se je prepustila enakopravnost na visokih šolah „svobodnemu razvoju“. Prašali bi samo, ali so ostali avstrijski Italijani¹ brez svoje univerze radi prepustitve visokošolskega vprašanja „svobodnemu razvoju“, ali so razbili tirolski Nemci poslopje italijanske juridične fakultete v Innsbrucku v znamenju „svobodnega razvoja“, in jeli morda nemoč avstrijske vlade zagovarjati obstoj italijanske univerze tudi znak „svobodnega razvoja?“ Do kakih abnormalnosti je privedlo to stališče avstrijske vlade, priča Hugelmann sam, ko navaja ustanovitev nemške univerze v Černovicah, kar razlaga z „neizpodbitno historično misijo Nemcev, biti nosilci kulture na vzhod.“ „Kulturträgerstvo“, ki prihaja med kulturno zapuščen narod v tujem jeziku, ki vpreza manj kulturne narode v tujejezične šole vseh vrst in kategorij, izhaja samo iz prav otipljivih gospodarskih ozirov. To dokazujejo številne nemške srednje šole tudi v mestih, kjer so bili Nemci neznatna manjšina, obstoječa skoraj samo iz priseljenih uradniških in oficirskih družin. Taki primeri pričajo dovolj jasno, da ni šlo za resnično prinašanje kulturnih dobrin, temveč v prvi vrsti za razširjenje nemškega tržišča v najširšem pomenu te besede, in v prvi vrsti za ustvaritev novih možnosti dati naraščaju nemške intelligence službe in kruha.

Gospodarske momente, ki jih srečamo v zgodovini avstrijskih narodnostnih bojev, to je v boju za izvedbo člena XIX., je Hugelmann upošteval vse premalo, oziroma prav nič. Isto velja za njegovega sotrudnika H. Steinackerja, ki je napisal prvi del knjige „Zgodovinski pogoji av-

^{*} Das Nationalitätenrecht des alten Österreich. Herausgegeben von Karl Gottfried Hugelmann. Wilhelm Braumüller, Wien-Leipzig. 1934. 40. XIX + 814 strani.

¹ Imenujem jih radi tega, ker njim pač niso mogli očitati pomanjkanja znanstvene literature, zadostne kulture itd. kot nam Slovencem.

strijskega nacionalnega prava in njegov razvoj do 1867," v katerem izrečno odklanja Rennerjevo razlago avstrijskih narodnostnih bojev iz socialne dinamike in interesov prihajajočih razredov, ter zagovarja mnenje, da so izzvali nacionalne boje „vedno izvengospodarski, krvni, duševni, duhovno utemeljeni nagibi.“ Zato se mu tudi ni mogla posrečiti razlaga političnih bojev avstrijskih narodov v letu 1848./49., ki so alfa in omega vse avstrijske notranje politike, ker se je odigralo v tej kratki revolucijski dobi vse to, kar se je pozneje ponovilo v počasnejšem tempu od ustave 1867 do poloma.

Zakaj se niso mogli 1848 dogovoriti in domeniti avstrijski „historični“ in „nehistorični“ narodi? — Že pojem „historičnih“ in „nehistoričnih“ narodov nam ničesar ne pove, če mu ne damo konkretne, otipljive vsebine, ker imajo končno tudi „nehistorični“ narodi svojo zgodovino, tudi če so bili samo pastirji in kmetje. Z ugotovitvijo, da so bili nehistorični narodi za resnično enakopravnost in za ustanovitev narodnih teritorijev, ne pa za federacijo dežel, razlaga še ni dana. Pokazati bi morala na to, da so bili historični narodi gospodarsko že ekspanzivni, nehistorični pa so si morali šele zasigurati meje svojega gospodarskega okoliša in to proti volji in interesom historičnih narodov. Ko je Palacký dokazoval, da je nemogoče razdeliti češki „kotel“ v češki in nemški del, so govorili iz njega isti interesi, ki so preprečili — recimo n. pr. — delitev koroškega „kotla“. Češko stališče, ki ga označuje Steinacker kot „praški centralizem“ in kot „nacionalno voljo do življenja in moči“, osvetljujejo najbolj češke zahteve po nerazdeljivosti dežel krone sv. Vavčava, njih protest proti enakopravnosti velikih in majhnih dežel, in zahteva, naj imajo narodnostna okrožja čim manjšo kompetenco. Odklanjali so državni centralizem, a zagovarjali svojega deželnega. Isto je ugotovil Steinacker za Madžare in Poljake, torej predvsem za nemške narode. Potrebna bi bila le še gospodarska razlaga tega pojava, vsaj konkretnjša, kakor je „volja do življenja in moči“.

Ni težko najti popolnoma enak pojav — da se vrnemo k Hugelmannovemu članku — pri Nemcih. Ko govori Hugelmann o zahtevi koroških in štajerskih Slovencev po narodni avtonomiji, ugotavlja, da so Nemci to zahtevo vseskozi odklanjali, „kar je iz historičnih razlogov psihološko razumljivo, a je označiti iz sekularnih vidikov kot napako.“ Ali je to stališče Nemcev proti slovenskim zahtevam kaj drugega kot „deželni centralizem“ Čehov, Poljakov in Madžarov?! Razlika je samo ta, da rabi Steinacker za nemške narode označbo „centralizem“, a za Nemce ga hoče Hugelmann olepšati s historičnim misticizmom. Meni je popolnoma nejasno, zakaj je nemška odklonitev slovenskih zahtev po avtonomiji na Koroškem in Štajerskem „psihološko razumljiva iz historičnih vidikov“. Razumljiva mi postane šele, če dokažem, da se je nemško meščanstvo otepalo slovenske avtonomije, ker je pretila nevarnost njih gospodarskim interesom. Vem pa, da so žurnalisti in politiki tedanje dobe operirali s „historično misijo“ Nemcev na jugu monarhije in s podobnimi nacionalističnimi bajkami, a zgodovinar mora iti vendar globlje in ne sme nasesti sentimentalnostim in zadregam pesniško navdahnjenih lokalnih bardov.

Še do drugih protislovij privede ta način gledanja na narodnostne probleme. Hugelmann označuje jugoslovansko in češko vprašanje kot dve odprti rani na telesu stare monarhije. O prvem meni, da bi bila morda Avstrija našla možnost zadovoljive rešitve, ako bi ji bilo dano dovolj časa. Med to ugotovitvijo in mnogimi drugimi pravičnimi in objektivnimi slikami ter med sklepnimi besedami leži velika disonanca. Če je izvedba člena XIX. drž. osnov-

nega zakona res že tako napredovala, da bi lahko skoraj govorili o „sorazmerni enakosti“, tedaj je nerazumljivo, da se je širil iz onih dveh živih ran mrtvaški duh stare Avstrije, pač pa bi pričakovali, da so se rane že celile, čemur pa jasno ugovarja dejstvo, da so bili narodnostni boji v Avstriji od leta do leta ostrejši. Vse to menda dovolj nazorno dokazuje, da ni mogoče dati izčrpne in neoporečne slike razvoja avstrijskega narodnega prava in implicite narodnih bojev, ako ne upoštevamo njih socialne dinamike najmanje v isti meri kot historične tradicije, ki so jih ponujali nacionalistični zgodovinarji in pismouki sentimentalnosti žejnemu malomeščanu o kronah svete rimske države nemške nacije, sv. Štefana, sv. Vavčava... Rad priznam, da so ustvarjali spretni politični aranžerji s temi historičnimi priveski razpoloženje med maso, da so ž njimi — celo uspešno — operirali na odločujočih mestih, a nagibi in pogonske sile narodnostnih bojev so bile globokejše in tudi njih končni cilj ni bil samo dvojezičnost ali enojezičnost uličnih napisov.

Tretji del knjige opisuje „uporabo nacionalnega prava v posameznih kronovinah“. Zanimajo nas predvsem naši kraji. Štajersko, Koroško in Kranjsko je opisal Oskar Lobmeyr-Hohenleiten, bivši podpredsednik koroške deželne vlade, jadranske dežele Alfred Manussi-Montesole, bivši tržaški policijski prezident. Oba avtorja slikata skoraj kronološko, kako so nudile vladne odredbe polagoma Slovincem vedno več pravic v šolstvu, pri sodnijah, v uradih in v javnem življenju. Tu beremo, kako so Slovenci napredovali zlasti na Kranjskem, v deželnem zboru, v Ljubljani, v nemških ali polnemških mestnih in trških zastopih. S tem, da skoraj popolnoma zamolčita vse dolgotrajne boje, ki so se vršili v parlamentu, v deželnih zborih in raznih zastopih, predno je izdala vlada zopet kako naredbo v korist Slovincem, sta ustvarila videz, kakor da bi morali biti vladi hvaležni, ker je tako očetovsko skrbela za naše narodne pravice. Narodnostne boje omenja Lobmeyr le mimogrede, podrobneje slika Manussi boje med Hrvati in Italijani v istrskem deželnem zboru. Tako je vsa knjiga napeta na eno samo struno, dokaz, da je krivično govoriti o zatiranju nemških narodov v Avstriji, dokaz, da jim je delila ob pravem času njihovih kulturni stopnji in faktičnim potrebam odgovarjajoče pravice, katerim so se sicer Nemci upirali, ker se je nemška posest z vsako koncesijo nenemškimi narodom krčila. Mislim, da bi bilo pravilneje pokazati, da se „nemška posest“ ni rušila vsled vladnih odredb, da je bil to socialni razvoj, ki je rušil ostanke fevdalne dobe, ki jih je nasprotno avstrijska vlada ščitila z volivnimi redi, v katerih je bilo še do vojne mnogo fevdalnih sledi. —

Zgodovinska resnica je, tako nekako končuje Lobmeyr svoj prispevek, da se je avstrijska vlada trudila ugoditi po možnosti slovenskim zahtevam. Samo dveh zahtev jim ni izpolnila: višje deželno sodišče in univerzo v Ljubljani. Verjamem avstrijski vladi, to je onim možem, ki so jo reprezentirali, da so hoteli po možnosti ugoditi slovenskim zahtevam, zlasti, kadar je šlo v parlamentu za par glasov večine, a zdi se mi, da ni mogla nobena avstrijska vlada ugoditi zahtevam nenemških narodov, ker je bila vezana na kapitalistično najmočnejši narod — na Nemce tudi tedaj, če niso bili slučajno v vladi.

Potrebno je, da navedemo še par trditev te knjige. Lobmeyr pravi: „Avstrijska vlada ni dovolila, da bi bili ravnali Slovenci na Kranjskem z Nemci tako, kakor so ž njimi ravnali po ustanovitvi države S. H. S., le v tem je obstajalo zatiranje, ki so ga morali trpeti Slovenci pod avstrijsko vlado. V da-

našnji kraljevini Jugoslaviji ne igrajo Slovenci zdaleka one politične vloge, ki so jo igrali v stari Avstriji. Z avstrijsko podporo in pomočjo sta dosegla slovenska narodnost in književnost visok razcvet in razvoj, v Jugoslaviji se bliža slovenstvo, zlasti slovenski jezik, polagoma asimilaciji po jugoslovanski srbohrvaški narodnosti. To je čisto naraven razvoj, ki se more vršiti le počasi, ki pa je že v polnem razmahu, kolikor se tiče izravnavanja slovenskega pismenega jezika s srbskim jezikom.“

Podobno kakor Lobmeyr gleda tudi M. H. Boehm, ki je napisal končno trpko poglavje o krizi in polomu, na problem nasledstvenih držav: „A tudi Slovaki, Hrvati in Slovenci, ki so v svojih novih nacionalnih državah kot deli državovodečih narodov, ali pa kot neka vrsta ‚juniorpartnerjev‘ v resnici vladajočega naroda, morajo baš tedaj, če priznajo novo državno razčlemba kot tako vendarle spoznati in si priznati, da ni prišla njihova narodnost v novih razmerah do zadovoljive pravice. Baš oni so tisti, ki so pomagali prenesti stiske in težave problemov stare donavske monarhije v države nove Evrope, kot dozdevni uživalci zmage zapadnih držav, v resnici pa kot žrtve destruktivne politike velikega dela njihovih voditeljev v letih vojne.“

Naj odgovorim čisto na kratko s primerom iz zgodovine. Po ustanovitvi združene Nemčije so se pritoževale nepruske nemške pokrajine radi „prusizacije“, po ustanovitvi osvobojene Italije so se pritoževali Italijani radi „piemontizacije“. Dejstvo je, da hočejo zmagoviti osvoboditelji in osvojevalci pritisniti svoj pečat novi domovini in osvobojenim delom naroda (Prusija združeni Nemčiji, Piemont združeni Italiji), ker so največ pripomogli k ustanovitvi ali osvoboditvi velike skupne domovine, ali si to vsaj domišljajo. Tej hegemonistično-centralistični akciji je sledila vselej tudi reakcija. Pod sekularnim vidikom še nista dosegli akcija in reakcija v nobeni evropski državi ravnotežja. Kar se pa tiče tiste peščice Slovencev, ki ne znajo pisati brez „izmov“, ali ki napovedujejo likvidacijo slovenstva, naj ve g. Lobmeyr, da jih ne štejemo med slovenske književnike in ustvarjajoče umetnike, kvečjemu med pismouke, odnosno med krive preroke.

Podali smo le nekaj pomislov in — spominov, ki se zbudijo človeku, ko prebira to tehtno knjigo, njenih pozitivnih strani ne bomo bližje ocenjevali. Prispevki so pisani na podlagi virov, to je državnih in deželnih zakonov, naredb in državnopravnih aktov posameznih ministrstev, deželnih namestništev, vlad in odborov, na podlagi razsodb upravnega sodišča, najvišjega sodnega in kasacijskega sodišča, najvišjega sodnega in kasacijskega dvora i. dr. Vsi ti zakoni in naredbe so vestno navedeni na straneh 803—814. Razumljivo je, da mi bilo mogoče izčrpno obravnavati vse te ogromne judikature, saj je knjiga itak narastla nad 800 strani. Urednik in sotrudniki se lahko zavedajo, da so storili zaslužno delo, ker so položili temelje za umevanje avstrijskih narodnih bojev, za njih pravilnejšo in pravičnejšo ocenitev. Knjiga bo postala zgodovinarjem novejša dobe priročnik, a tudi sodobnim politikom in manjšinskim borcem bo odlično koristila. Avg. Pirjevec.